

John Martinussen:

Den indiske stats økonomiske politik og de multinationale selskaber: Bidrag til en analyse af den ekstra-societale determination af statsfunktionerne⁺

Inspireret af den stadigt voksende mængde litteratur om de multinationale selskaber (MNSer) og deres rolle i national såvel som i international sammenhæng¹⁾ var den oprindelige intention med nærværende artikel at beskrive forholdet imellem disse MNSer og den indiske stat. Den problemstillende og problemspecifiserende hypotese var formuleret således: Enhver stat i den verdenskapitalistiske formations periferilande er influeret af de multinationale selskaber på en sådan måde og i en sådan udstrækning, at disse staters økonomiske politik, i det mindste i implementeringen, ikke i det lange løb vil være i modsætning til MNSernes grundlæggende interesser. Idet det antoges, at den indiske stat siden den formelle uafhængige konstituering i 1947 har været en af de mest autonome stater i den kapitalistiske periferi - på grund af denne stats fundering i en samfundsformation med rige naturressourcer, en stor befolkning og relativt veludviklet indenlandsk industri - blev en afprøvning af den netop anførte hypotese på det indiske tilfælde opfattet som en "stærk test". Dermed

+) Artiklen er en revideret oversættelse og forkortelse af mit paper "The Indian State and the Multinational Corporations: Contribution to an Analysis of the Extra-societal Determination of State Functions", fremlagt på ECPR-konferencen i Louvain-la-Neuve, April, 1976.

1) Enkelte af de mere kendte værker kan kort nævnes: Raymond Vernon, Sovereignty at Bay. The Multinational Spread of US Enterprises, (1971), Harmondsworth, Penguin, 1973; Christopher Tugendhat, The Multinationals, London, Eyre & Spottiswoode, 1971; John H. Dunning, (ed.), The Multinational Companies and the Third World, London, Allen Lane, 1973; United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Multinational Corporations in World Development, New York, 1973; Klaus Busch, Die multinationalen Konzerne. Zur Analyse der Weltmarktbevegung des Kapitals, Frankfurt, Suhrkamp, 1974; Michael Hodges, Multinational Corporations and National Government. A case study of the United Kingdom's experience 1964-1970, Westmead, Saxon, 1974; and Carl Widstrand (ed.), Multinational Firms in Africa, Uppsala, Scandinavian Institute of African Studies, 1975.

menes, at hvis hypotesen i sin operationaliserede form²⁾ ikke blev falsificeret i undersøgelsen, ville dens validitet og applikabilitet i relation til formodet mindre autonome perifere stater være sandsynliggjort.

Den konkrete undersøgelse i overensstemmelse med disse retningslinjer indebar imidlertid uoverstigelige vanskeligheder. For det første viste det sig, at der ikke forelå tilstrækkelige oplysninger om de multinationale selskabers aktiviteter i Indien, inklusive deres virke gennem eller i samarbejde med indiske virksomhedsledelser og udenlandske ambassader. For det andet viste det sig uhyre vanskeligt på meningsfuld måde at isolere MNSernes indflydelse på den indiske stats interventioner i økonomien, idet omkrent hvert eneste forsøg på fra MNSernes side at ændre eller modificere den økonomiske politik i Indien indgik som del af mere omfattende og koordinerede aktiviteter, involverende udenlandske regeringer, internationale institutioner og interesseorganisationer i Indien. Især på baggrund af dette sidstnævnte forhold blev det fundet hensigtsmæssigt at ændre perspektivet og problemstillingen fra fokuseringen på MNSernes specifikke rolle i Indien til en bredere analyse af den ekstra-societale determination af den indiske stats økonomiske politik.

Med denne ændring af perspektivet og problemstillingen hævdes ikke, at MNSernes særlige virkemåde er uden interesse. Tværtimod forekommer det rimeligt a priori at antage, at den internationale kapitalers organisering i MNSer har medført ikke uvæsentlige ændringer i forholdet imellem center- og periferi-formationerne. Men i betragtning af, at den internationale kapital og det internationale bourgeoisie³⁾ konkret virker igennem forskellige typer organisationer, hvoraf MNSerne kun er én, er det fundet mest hensigtsmæssigt under alle omstændigheder - altså også når og hvis tilstrækkelige informationer om MNSernes aktiviteter i

---

2) En operationalisering ville naturligvis indebære ikke blot en nærmere angivelse af MNSernes grundlæggende interesser, men tillige en omformulering af hypotesen til en probabilistisk generalisation.

3) Udtrykket 'den internationale kapital' henviser til den økonomiske bestemmelse, hvorimod 'det internationale bourgeoisie' angiver klassens totale - altså både økonomiske, politiske og ideologiske - bestemmelse. Jfr. i øvrigt nedenfor, afsnit 1.

Indien foreligger - at indplacere en undersøgelse af disse selskaber i det ovenfor nævnte bredere perspektiv.

Der eksisterer ikke en fuldt udarbejdet teoretisk ramme inden for hvilken en samlet analyse af den ekstra-societale determination af statsfunktionerne kan gennemføres. Men det formodes dog, at en samarbejdning af foreliggende historisk-materialistiske teorier om staten og om kapitalens internationalisering⁴⁾ giver tilstrækkelige forskrifter for en indledende undersøgelse af den ekstra-societale determination af den indiske stats interventioner i økonomien. Disse teori-elementer vil således i det følgende blive lagt til grund, med særlig vægt på de statsteoretiske ansatser.⁵⁾

Før den konkrete analyse præsenteres, vil det være hensigtsmæssigt ganske kortfattet at redegøre for den historisk-materialistiske statskonception samt i forlængelse heraf at vise, hvorledes denne kan indplaceres i et intersocietalt perspektiv. Herunder vil der også blive fremsat en revideret problemstillende og problemspecificerende hypotese.

---

4) For så vidt angår nævnte teorier om staten, tillader jeg mig at henvise til min, Historisk-materialistisk samfunds- og stats-teori, Grenå, GMT, 1976, pp. 70-158. Vedrørende teorier om kapitalens internationalisering kan eksempelvis henvises til Klaus Busch, op.cit.; Nicos Poulantzas, "L'internationalisation des rapports capitalistes et l'Etat-nation" i Poulantzas, Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui, Paris, Seuil, 1974; Robin Murray, "The Internationalization of Capital and the Nation State", i John H. Dunning, op.cit.; og Kent Lindkvist (red.), Om kapitalets internationalisering, Lund, Nordiska Sommaruniversitetet, 1976.

5) Det skal allerede her betones, at den nedenfor følgende fremstilling i så stort omfang bliver beskrivende, at de teoretiske begreber mere kommer til at fungere som ordningsinstanser for indsamlede oplysninger end som forklaringsparadigmer. Heri ligger en afvigelse fra et overordnet princip i historisk-materialistisk samfundsteori, men en afvigelse, der er påtvunget af det relativt lave teoretiske niveau, på hvilket analyser af den her tilsigtede art befinder sig.

1. Elementer af en begrebsramme

Det historisk-materialistiske statsbegreb henviser ikke blot til statsapparaterne eller statens institutionelle form. Tværtimod ligger betoningen på statsapparaternes forhold til samfundet i øvrigt. Dette forhold kan analytisk begribes som tosidet: På den ene side som den økonomiske og sociale determination af statens form og funktioner, og på den anden side som statens interventioner i de økonomiske, politiske og ideologiske processer. Med andre ord opfattes statens form og funktioner som både afhængigt og aktivt moment i samfundstotaliteten, men således at aktiviteten, statsinterventionerne, foregår inden for rammer sat af den økonomiske og sociale determination. Den nærmere bestemmelse af denne samfundsmæssige determination indebærer naturligvis en begrebslig fastlæggelse af de økonomiske proces-strukturer og de dermed samhørende sociale klasser, og på baggrund heraf en påvisning af, hvilke statsformer og statsinterventioner, der korresponderer med de pågældende økonomiske strukturer og klasseforhold. En sådan nærmere bestemmelse ligger naturligvis uden for nærværende artikels rammer. Det afgørende er, at statens form og funktionsmåde svarer til bestemte økonomiske strukturer, en bestemt ordning af samfundets materielle produktion, og dermed til bestemte klasseinteresser, idet selve opretholdelsen af de økonomiske strukturer indebærer realiseringen af visse klassers interesser under samtidig tilsidesættelse af andre klassers. Dette formuleres undertiden på den måde, at statsapparaterne organiserer og udøver bestemte klassers magt.

På baggrund af disse almene principper for bestemmelse af det historisk-materialistiske statsbegreb er det muligt i hovedtræk at angive, hvorledes en konkret stats økonomiske politik skal opfattes og analyseres. Den økonomiske politik henhører under statsapparaternes interventioner i de økonomiske processer. Følgelig er denne politik på samme måde som statsinterventionerne generelt determineret af de økonomiske proces-strukturer og af magtforholdene på klassekampfeltet. De økonomisk-politiske foranstaltninger kan således ikke begribes som resultatet af mere eller mindre rationelle overvejelser hos ledende beslutningstagere. Dertil er disse foranstaltninger i alt for høj grad in-

tegrerede bestanddele af den totale samfundsmæssige reproduktionsproces. Formuleret lidt anderledes er den økonomiske politik en del af de statsinterventioner, der spiller en afgørende rolle for de sociale klassers interesserealiserings. Derfor er denne politik genstand for klassernes indbyrdes kamp og dens konkrete udformning et udtryk for magtforholdene klasserne imellem, d.v.s. at den økonomiske politik må være i overensstemmelse med den eller de herskende klassers grundlæggende interesser. Dette indebærer naturligvis ikke, at den økonomiske politik således som den manifesterer sig i form af officielle erklæringer altid vil korrespondere med de netop omtalte interesser. Den økonomiske og sociale determination gælder ikke sådanne hensigtserklæringer, der snarere må tillægges ideologiske funktioner, men derimod implementeringen af den erklærede politik, d.v.s. effekterne af de statslige foranstaltninger. Ofte vil regeringens programmerklæringer dog i et vist omfang afspejle den faktisk førte politik.

I de hidtidige formuleringer er der set bort fra den samtidige eksistens af flere indbyrdes forbundne samfundsformationer og dermed fra enhver ekstra-societal determination af statsfunktionerne. Denne forudsætning skal nu ophæves, samtidig med at begrebsbestemmelserne yderligere konkretiseres. Ethvert samfund indgår i dag som del af en større international formation og påvirkes følgelig af de økonomiske proces-strukturer og sociale forhold i dette mere omfattende system. Dette gælder i særlig grad for samfundsformationer i periferien af den verdenskapitalistiske formation - den gruppe lande, hvortil Indien hører.⁶⁾ Når man derfor skal undersøge, hvorledes den indiske stats økonomiske politik er determineret, er det følgelig vigtigt heri at indbefatte et nærmere studium af den ekstra-societale indflydelse. Med andre ord er det nødvendigt - udover en analyse af de indiske økonomiske strukturer og de indiske sociale klassers indvirken på staten - tillige at undersøge, hvorledes de internationale økono-

---

6) Pladshensyn tillader ikke en videre diskussion af imperialismeteorierne anvendelighed og validitet. Og i øvrigt antages det her blot, at disse teorier i det mindste rummer begreber, der er adækvate for den konkrete analyse af relationerne imellem højt udviklede kapitalistiske samfund og mindre udviklede regioner, som domineres af den kapitalistiske produktionsmåde.

miske strukturer og internationalt betydningsfulde klasser og klassefraktioner influerer på den indiske stats økonomiske politik. I sammenhæng hermed er det i øvrigt ikke tilstrækkeligt kun at se på den verdenskaptalistiske formation. Også Sovjetunionen, Kina og andre ikke-kapitalistiske samfund har betydning for den indiske stats interventioner i økonomien.

Det er i en sådan bredere sammenhæng, man formentlig mest hensigtsmæssigt kan analysere de multinationale selskabers indflydelse på den indiske stats økonomiske politik. Der skal følgelig kortfattet gøres rede for indplaceringen af MNSerne i den skitserede begrebsramme.

De multinationale selskaber opfattes i historisk-materialistisk teori som en særlig type enkeltkapitaler og som en særlig slags 'agenter' eller 'aktører' for det internationale bourgeoisie. Det betyder ikke, at disse selskaber betragtes som kvalitative nydannelser under kapitalismen. Tværtimod antages de at være undergivet de samme almene lovmæssigheder som de øvrige enkeltkapitaler. Mere konkret er der dog betydelige forskelle imellem, på den ene side, branchespecifikke nationale selskaber, og på den anden side, selskaber med forgreninger ud over mange brancher i mange samfundsformationer. Men forskellene er næppe af en art, som berettiger konstruktionen af et helt nyt begreb for de multinationale selskaber. Når termen anvendes i nærværende artikel, er det følgelig rent deskriptivt.

Det er endvidere vigtigt at slå fast, at enkeltkapitalernes ekspansion og internationalisering ikke i sig selv indebærer kvalitativt nye elementer i forholdet bourgeoisie - stat. Enkelte teoretikere har i fremvæksten af stadigt flere og stadigt større multinationale selskaber ment at spore en tilsvarende svækkelse af nationalstaten. Andre har afvist synspunktet. Imidlertid synes problemet at være stillet forkert, medmindre der henvises til specifikke nationalstater. Det ville nemlig være i modstrid med den historisk-materialistiske statskonception at analysere forholdet imellem MNSerne og nationalstaten som en udvendig relation og som et nul-sum-spil, d.v.s. ud fra den antagelse at jo mere økonomisk magt, der koncentrerer sig i MNSerne, desto mere magt tages der bort fra staten. Som nævnt i det foregående har staten nemlig overhovedet ikke magt i sig selv, men organiserer og udøver der-

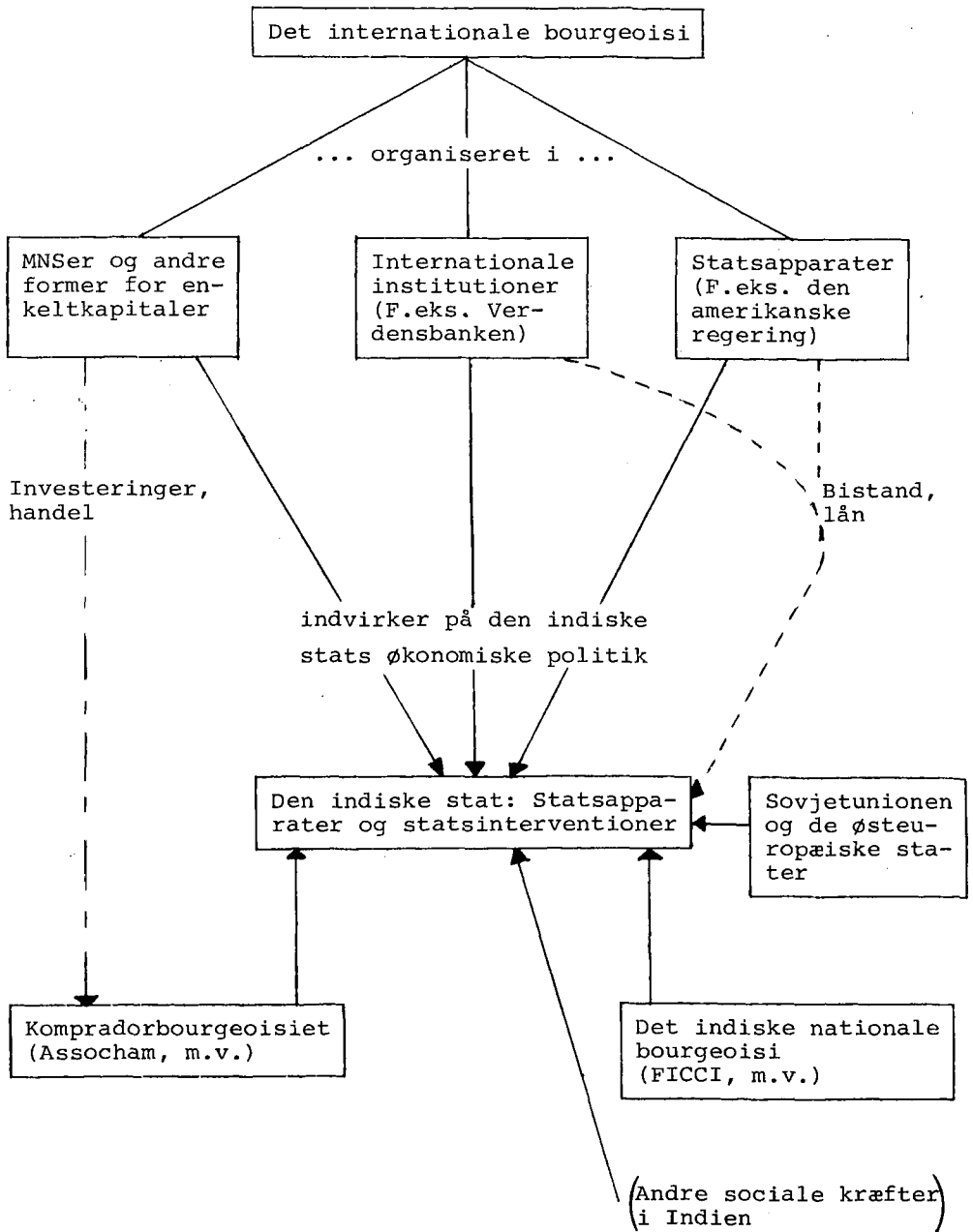
imod klassemagt. Derfor indebærer en styrkelse af eksempelvis det amerikanske bourgeoisie gennem denne klassés organiserede ekspansion i form af MNSer samtidig og med nødvendighed en styrkelse af den stat, hvorigennem denne klassés magt primært udøves. Med andre ord styrkes den amerikanske stat i og med en styrkelse af de i USA baserede MNSer. Sideløbende kan en sådan udvikling selvfølgelig svække andre stater, f.eks. den indiske i forhold til det amerikanske bourgeoisie. Anskuet under denne synsvinkel betyder en ekspansion og internationalisering af de i centerformationerne baserede MNSer en i det mindste potentiel svækkelse af staterne i de perifere samfund.⁷⁾ Organiseringen af det internationale bourgeoisie i MNSer og disse selskabers etablering og ekspansion i Indien kan derfor føre til en højere grad af ekstra-societal indflydelse på den indiske stats økonomiske politik. I givet fald vil denne øgede indflydelse komme til udtryk i form af statsinterventioner eller ikke-interventioner, der i særlig grad favoriserer de multinationale selskaber i sammenligning med andre former for enkeltkapitaler. Denne hypotese indgår i den følgende konkrete undersøgelse, men i øvrigt vil hovedvægten blive lagt på den samlede ekstra-societale determination, således som denne formidles via flere forskellige typer 'agenter' eller 'aktører'.

Det er nu, omend meget abstrakt, angivet, hvorledes den indiske stats økonomiske politik opfattes som determineret af de økonomiske proces-strukturer og sociale kræfter både inden for og uden for den indiske samfundsformation. Det er videre antydnet, på hvilken måde de multinationale selskaber ses i dette perspektiv. Disse forsøg på udarbejdelsen af en abstrakt begrebslig ramme er sammenfattet i den umiddelbart følgende figur, idet der samtidig heri er indarbejdet konkrete begreber for de forskellige formodet vigtigste sociale klassers aktive 'agenter'. De økonomiske strukturers determination er underforstået i den figurlige sammenfatning. Endvidere skal bemærkes, at der jo på forhånd er fokuseret på den ekstra-societale determination og herunder specielt -

---

7) Paul Streeten når frem til en lignende opfattelse, omend hans terminologi er en anden, i Streeten, The Frontiers of Development Studies, London, Macmillan, 1972, pp. 223-248. Det samme gælder Mark Selden i "American Global Enterprise and Asia", Bulletin of Concerned Asian Scholars, April-June 1975, pp. 15-33.

Ekstra-societal indflydelse på den indiske stats økonomiske politik: En enkel model

da Indien er et perifert samfund i forhold til den verdenskapitalistiske formation - på det internationale bourgeois indflydelse på den økonomiske politik. Denne fokusering er udtryk for en partiel betragtning og rummer således ikke noget postulat om, at det internationale bourgeois er den klasse, der har størst indflydelse på den indiske stats interventioner i økonomien. Det er blot denne klasses indflydelse, der nedenfor gøres til genstand for særlig analyse.

Når figuren på trods af denne fokusering på forholdet imellem det internationale bourgeois og den indiske stats økonomiske politik alligevel også henviser til både kompradorbourgeoisiet og det nationale bourgeois i Indien,⁸⁾ hænger det sammen med, at de grundlæggende interessekonflikter kun undtagelsesvist placerer udenlandske sociale kræfter, stater og internationale institutioner over for de indiske klasser og den indiske stat. Typisk går konflikterne tværtimod ned igennem det indiske samfund, således at kompradorbourgeoisiet i alliance med den internationale kapital står i modsætning til det indiske nationale bourgeois, der i perioder støttes af Sovjetunionen.⁹⁾

Det er på baggrund af den hermed skitserede begrebsramme nu muligt at reformulere den i indledningsafsnittet anførte problemstillende hypotese. I den reviderede udformning siger den, at den indiske stats økonomiske politik, i det mindste i implementeringen, er influeret af det internationale bourgeois via denne klasses organiserede agenter, inklusive de multinationale selskaber, på en sådan måde og i et sådant omfang, at disse statsinterventioner ikke medfører tilsidesættelse af det internationale bourgeois grundlæggende interesser. Det betyder ikke, at den indiske stat i simpel forstand er et redskab for det internationale bourgeois, men kun at denne klasses basale interesser sætter grænser - eller rettere: hidtil har sat grænser - for statens manøvre frihed. Inden for disse grænser har statsinterventionerne i

---

8) Det vil føre for vidt i nærværende sammenhæng at gøre nærmere rede for begreberne 'kompradorbourgeois' og 'nationalt bourgeois'. Der henvises for en kortfattet bestemmelse af begrebsindholdet til Poulantzas, op.cit., pp. 77 ff.

9) Thomas E. Weisskopf når til en lignende opfattelse i sin analyse i "Dependence and Imperialism in India", Review of Radical Economics, Vol. 5, No. 1 (Spring 1973), se p. 63.

økonomien i Indien kunnet antage varierende former svarende til varierende grader af realisering af det internationale bourgeois interesser. Det er i denne sammenhæng, muligheden for diverse former for støtte fra Sovjetunionen og de østeuropæiske samfund har spillet en afgørende rolle, idet en sådan støtte generelt har været en nødvendig betingelse for, at den indiske stat har kunnet begrænse det internationale bourgeois magt i det indiske samfund.

Vi skal herefter se nærmere på, hvorledes det internationale bourgeois interesser i skiftende udstrækning har sat sit præg på den indiske stats økonomiske politik.

2. Det internationale bourgeois og den indiske stats økonomiske politik

Når man skal undersøge det internationale bourgeois indflydelse på den indiske stats økonomiske politik, er det givetvis af stor betydning at fastlægge denne determination inden for rammerne af den verdenskaptalistiske formations proces-strukturer. Det drejer sig således ikke blot om en undersøgelse af en simpel lineær kausalitet, men tillige om en analyse af de betingelser af strukturel art, som må være til stede, for at det internationale bourgeois kan udøve sin magt. Den konkrete analyse skal derfor indledes med en kort omtale af sådanne betingelser.

Den mest basale betingelse for at det internationale bourgeois gennem sine organiserede agenter kan påvirke den indiske stats økonomiske politik formodes at være selve etableringen og opretholdelsen af den kapitalistiske produktionsmådes dominans i den indiske samfundsformation. I samme øjeblik de kapitalistiske produktionsforhold blev opløst i Indien, ville den strukturelle afhængighed af de kapitalistiske centerformationer blive ophævet, som det er illustreret med udviklingen i Kina, Nord-Korea, Vietnam, Cuba og i andre ikke-kapitalistiske samfund. Naturligvis kan en begyndende opløsning af de kapitalistiske produktionsforhold bringes til standsning ved indgreb udefra som illustreret i Den dominikanske Republik, Chile, etc. Ingen af mulighederne har dog været aktuelle i Indien. Den kapitalistiske produktionsmåde er her velkonsolideret, og de dertil hørende udbytende klasser dominerer entydigt i den indiske samfundsforma-

tion. Alligevel er pointen i de netop anstillede betragtninger relevant også for studiet af Indien. Det centrale er nemlig understregningen af de intra-societale forholds helt afgørende betydning for såvel karakteren som omfanget af den ekstra-societale determination. Dermed er der yderligere argumenteret for at indlede den konkrete analyse med en nærmere angivelse af de intra-societale betingelser for det internationale bourgeois magtudøvelse, herunder påvirkning af den indiske stats økonomiske politik. Dette emne tages op i det umiddelbart følgende underafsnit. I forlængelse deraf vil det internationale bourgeois magtbasis i centerformationerne blive inddraget.

2.1. Det internationale bourgeois magtbasis i den indiske samfundsformation

Det internationale bourgeois bidrager selv til skabelsen af de grundlæggende betingelser for klassens magtudøvelse. De vigtigste midler hertil er investeringer i den indiske økonomi, herunder både porteføljeinvesteringer og direkte investeringer. Dermed styrkes den kapitalistiske produktionsmåde, hvilket samtidig indebærer en konsolidering af den helt grundlæggende betingelse for klassens magt. Men derudover skaber de udenlandske private investeringer en særlig økonomisk-strukturel basis for det internationale bourgeois på lignende måde som ekspansionen af bestemte produktionsprocesser styrker de deri funderede klasser eller klassefraktioner. Vi skal derfor se lidt nærmere på disse udenlandske investeringer og deres betydning i indisk økonomi.

Ifølge opgørelser fra Reserve Bank of India beløb de samlede udenlandske private investeringer sig i 1953 til omkring 4,4 milliarder rupier. Den samlede investerede kapital, som herigenem blev kontrolleret af udenlandske investorer, beregnedes til omtrent det dobbelte, 8,4 milliarder rupier.¹⁰⁾ Den franske økonom, Charles Bettelheim, har i kommentarer til disse oplysninger bemærket, at investeringer af nævnte størrelsesorden kun udgør en ganske lille del af Indiens totale investeringer, formentlig

---

10) Reserve Bank of India, Survey of India's Foreign Assets and Liabilities, Bombay, 1955, gengivet i Charles Bettelheim, India Independent, London, MacGibbon & Kee, 1968 (oversat fra fransk, L'Inde indépendante, 1962), p. 58.

under 1 procent.¹¹⁾ Men det fremhæves i umiddelbar forlængelse heraf, at den altovervejende del af disse totale investeringer er anbragt i landbrug og fast ejendom. Denne del af investeringerne har stort set ingen betydning for dannelsen af overskudskapital til nyinvesteringer. Ganske anderledes forholder det sig med de udenlandske investeringer. Bettelheim siger herom: "Foreign capital is, on the contrary, mainly used for producing large investment surpluses. It must therefore be judged in comparison with the total investment of similar domestic capital, that is to say capital invested in big industry, mining, plantation, banking, and big business.^{x)} We find that 10 to 12 [billion^{xx)}] Rs. is about half of the capital invested in the foregoing industries. These are the major branches of the Indian economy in the sense that most of the capital formation condenses in them".¹²⁾ Hvis man derfor indregner de dele af den indiske økonomi, som partielt kontrolleres af udenlandske investorer, når man frem til den konklusion, at udenlandsk kapital "can ... be said to share the control of the Indian economy with domestic capital on what is very nearly a fifty-fifty basis".¹³⁾ Bettelheim drøfter også mere detaljeret den udenlandske kapitals direkte og indirekte kontrol med enkelte brancher i den indiske industri. Dette giver ikke anledning til revision af den netop refererede opfattelse, og Bettelheim konkluderer med hensyn til det internationale bourgeois magtposition på følgende måde: "The powerful position of foreign capital in the country, its relationships with domestic capital, and the weak rate of national accumulation making foreign participation desirable, are the reasons why State action was forced to respect foreign influence".¹⁴⁾

---

11) Bettelheim, op.cit., pp. 57 ff.

x) I den franske originaltekst står der 'grand commerce' til forskel fra store industriforetagender.

xx) Den franske tekst siger 'Rs. 10 a 12 milliards', hvilket i en korrekt oversættelse til engelsk bliver til '10 to 12 billion Rs.'. I den engelske oversættelse står der fejlagtigt 'million'.

12) Bettelheim, op.cit., pp. 58-59.

13) Ibid., p. 59. Sætningen er fremhævet i originalteksten.

14) Ibid., p. 59.

Klas Markensten har estimeret den udenlandske kapitals betydning for indisk industri med reference til et senere tidspunkt, nemlig 1965.¹⁵⁾ Han siger herom: "The best measure I have found of the importance of foreign industry is that at least 34 per cent of the total industrial output in 1965 came from foreign branches and foreign-controlled rupee companies".¹⁶⁾ Dette tal betragtes imidlertid som en undervurdering af den udenlandske kapitals betydning, fordi procentberegningen er baseret på kun 71 procent af den investerede kapital for så vidt angår udenlandsk kontrollerede rupi-selskaber. Markensten mener derfor, at "a more correct figure of foreign-controlled industrial output in India might be in the range of 40-45 per cent".¹⁷⁾ Endvidere fremhæver han, at udenlandsk kontrol og indflydelse ikke nødvendigvis forudsætter direkte investeringer eller andre former for finansiel medvirken. Rent teknisk samarbejde vil ofte være tilstrækkeligt til at sikre en betydelig indflydelse.¹⁸⁾ I denne forbindelse er det værd at bemærke, at 51 procent af alle nyinvesteringer autoriseret af den indiske regering i 1959-60 indebar samarbejde med udenlandske firmaer. I 1964-66 var denne andel steget yderligere til 58 procent.¹⁹⁾

Andre opgørelser af den udenlandske kapitals betydning i indisk økonomi peger i samme retning som de netop refererede, selv om fremgangsmåderne og de nøjagtige tal varierer, og selv om der nok er tale om en vis svækkelse i enkelte centrale brancher

---

15) Klas Markensten, Foreign Investment and Development. Swedish Companies in India, Lund, Studentlitteratur, 1972, p. 51 ff.

16) Ibid., p. 51.

17) Ibid., p. 51 f.

18) Ibid., p. 52.

19) R.K. Hazari, Industrial Planning and Licensing Policy. Final Report, Government of India, Planning Commission, New Delhi, n.d., (1967), Table 6, p. 42. Kalkulationen er baseret udelukkende på de investeringer i forbindelse med hvilke, der forefandt oplysninger om eventuelt samarbejde med udenlandske foretagender.

henimod slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne.²⁰⁾ Derfor forekommer det rimeligt at konkludere, at det internationale bourgeoisi opererer i Indien med basis i en forholdsvis stærk økonomisk-strukturel position, der primært er etableret via direkte investeringer og andre former for finansielt samarbejde med indiske virksomheder. Hertil kan føjes den kendsgerning, at det internationale bourgeoisi, fortrinsvis gennem de multinationale selskaber, har styrket sin position yderligere ved hjælp af tekniske samarbejdsaftaler, der foreskriver overførsel af patentret teknologi til Indien. Denne problematik vil blive taget op til behandling nedenfor i afsnit 2.2.

Skønt det internationale bourgeoisis magt inden for den indiske samfundsformation i sidste instans er baseret på dets placering og funktioner i de økonomiske processer, er dette ikke den eneste determinant for klassens magt. Også de forskellige former for organisering af klassens interesser både i relation til de økonomiske processer, specielt markedet, og i relation til de politiske processer har signifikant indvirken på det internationale bourgeoisis magtposition. Følgelig skal opmærksomheden nu rettes imod sådanne former for organisering.

Det internationale bourgeoisi søger at realisere sine interesser i Indien gennem flere forskellige typer organisationer. Bistandsdelegationerne ved de større donor-landes ambassader og i et vist omfang ambassaderne i øvrigt kan således opfattes som organiserede agenter for det internationale bourgeoisi, idet de ofte medvirker til at få de indiske beslutningstagere til at træffe afgørelser i overensstemmelse med denne classes interesser, hvad enten det drejer sig om beskyttelse af allerede foretagne private investeringer eller betingelserne for nye udenlandske investeringer og andre former for udenlandsk deltagelse i indisk økonomi. Derudover har det internationale bourgeoisi imidlertid sammen med kompradorbourgeoisiet i Indien sin egen meget betydelige interesse-

---

20) Jfr. eksempelvis den meget detaljerede studie af Michael Kidron, Foreign Investments in India, London, Oxford University Press, 1965, specielt pp. 224-237. Se også Weisskopf, op.cit., pp. 62 f., og Apratim Mukarjis artikel i Third World, Vol. 2, No. 2 (March 1973), med den noget vildledende titel "Foreign Capital's Last Battle in India".

organisation, Associated Chambers of Commerce and Industry, i reglen forkortet til Assocham.²¹⁾ Stanley Kochanek skriver om Assocham, at det er "the primary organized means through which foreign capital in India formulates its demands, develops a response to policy initiatives of the government of India, and raises questions concerning the detailed implementation of government policy".²²⁾

Interesseorganisationer repræsenterende udenlandske kapitalinteresser blev etableret og udbygget allerede i kolonitiden; først i Calcutta, Bombay og Madras, siden i de mindre handels- og industricentre. I 1920 blev disse lokale organisationer sluttet sammen i Assocham. Denne landsdækkende føderation styrkede gradvist sin position både i kolonitiden og efter den politiske afhængighed i 1947.²³⁾ Karakteren af de interesser, organisationen har varetaget, har dog ændret sig samtidig med at de udenlandske investeringers oprindelse og placering i den indiske økonomi har forandret sig. Specielt gælder dette i den post-koloniale periode. Således er i denne periode de amerikanske investeringer, primært via de multinationale selskaber, steget meget betydeligt i sammenligning med de britiske. I konsekvens heraf har de i USA baserede MNSer fået stadig større indflydelse inden for Assocham, mens de britiske investorer modsat har mistet en stor del af deres indflydelse, i øvrigt fremskyndet af indisk lovgivning, som har forbudt den organisationsform, engelske investorer benyttede mest, det såkaldte agentursystem.²⁴⁾ I samme retning har det virket, at de udenlandske investeringer i løbet af 1950'erne og 1960'erne blev samlet mere og mere i fremstillingsvirksomhed. De dertil knyttede interesser kom efterhånden til at indtage en mere fremtrædende plads end de traditionelle engelske interesser i minedrift og plantager.²⁵⁾

---

21) Denne opfattelse af Assocham som repræsentant for den udenlandske kapital er generelt accepteret, i det mindste frem til begyndelsen af 1970'erne, hvor føderationen i stigende udstrækning begynder at beskæftige sig med rent indiske virksomheders anliggender. Denne begyndende ændring er dog ikke afgørende for nærværende artikel, hvis emne overvejende relaterer sig til perioden 1947-1971.

22) S. Kochanek, Business and Politics in India, Berkeley, University of California Press, 1974, p. 129.

23) Ibid., p. 118.

24) Ibid., p. 120.

25) Jfr. Markensten. op.cit.. p. 47.

Disse ændringer i det internationale bourgeois økonomiske basis i Indien medførte en reorientering af Assocham's politik og hele virkemåde. Samtidig gled ledelsen af organisationen over på nye hænder. I slutningen af 1960'erne udmanøvrerede Bombay-afdelingen, repræsenterende MNSerne, den hidtil ledende Bengal-afdeling, der sædvanligvis har stået for de traditionelle britiske interesser. Under den nye ledelse er Assocham blevet transformeret fra en defensiv organisation, der indskrænkede sig til at reagere på statsindgrebene, herunder overvejende i relation til jute, te og kul, til en offensiv og initiativtagende organisation, specielt med hensyn til udformning af økonomisk politik i relation til de højproduktive sektorer i industrien.²⁶⁾

Fremhævelsen i det umiddelbart foregående af at MNSernes position inden for Assocham er blevet styrket i løbet af 1960'erne bør ikke tages som udtryk for, at disse selskaber stod svagt tidligere. Det ville være mere korrekt at sige, at MNSerne i hele den postkoloniale periode har stået meget stærkt i forhold til både indisk kapital og den indiske stat, uanset selskabernes styrke inden for Assocham. Dette skal ses på baggrund af, at MNSerne hver for sig er organisationer, der tåler sammenligning med Assocham og enhver anden interesseorganisation i Indien. Uanset at det kun er datterselskaber eller filialer af MNSerne, som opererer i Indien, vil deres indflydelse på den indiske stats økonomiske politik nemlig i reglen snarere være bestemt af de ressourcer, der står til rådighed for moderselskaberne.²⁷⁾ Dermed antydes nødvendigheden af også at inddrage det internationale bourgeois magtbasis uden for den indiske samfundsformation.

2.2. Det internationale bourgeois magtbasis uden for den indiske samfundsformation

Det ligger naturligvis uden for nærværende artikels rammer at give en fremstilling af det internationale bourgeois magtbasis i den verdenskaptalistiske formation i bredere forstand.

---

26) Kochanek, op.cit., pp. 127 f., 313-316.

27) Der tales her helt bevidst om MNSernes indflydelse på værtsstaten fremfor om denne stats muligheder for kontrol over disse selskaber. Den sidstnævnte formulering af problemet er den almindeligste i liberalistisk samfundsteori, jfr. f.eks. Streeten, op.cit., pp. 225-226.

Desangående må henvises til den efterhånden meget omfattende litteratur om imperialism, kapitalens internationalisering, multinationale selskaber, m.v. Det er dog muligt i den foreliggende kontekst at antyde problematikken ved en lidt mere indgående drøftelse af den såkaldte overførsel af teknologi fra de kapitalistiske centerformationer til Indien.²⁸⁾

En af de grundlæggende betingelser for en sådan overførsel af teknologi er produktivkræfternes væsentligt højere udviklingsniveau i centerformationerne i sammenligning med Indien. Af lige så stor betydning er det imidlertid, som også tidligere fremhævet,²⁹⁾ at den kapitalistiske produktionsmådes lovmæssigheder sætter sig igennem inden for den indiske samfundsformation. Forholdet er ikke det, at Indien under alle omstændigheder behøver den udenlandske teknologi, men derimod at konkurrencen på det kapitalistiske varemarked i Indien tilskynder virksomhederne til at importere denne teknologi, fordi den kan anvendes til at øge for tjeneste eller markedsandele i konkurrencen med andre virksomheder.³⁰⁾ I konsekvens af denne betragtningstype kan man strengt taget ikke isolere det internationale bourgeoisis magtbasis uden for den indiske samfundsformation, men må altid indbefatte de inden for denne samfundsformation fremherskende økonomiske processer som betingelser for aktualiseringen af det internationale bourgeoisis magtudøvelse i relation til den indiske stat og i relation til det nationale bourgeoisi. Dette tosidede perspektiv vil fremgå af det følgende.

---

28) For en general analyse af teknologi-overførslernes betydning som mekanismer til opretholdelse af centerformationernes dominans over de perifere samfund kan henvises til Jan Annerstedt og Rolf Gustavsson, Towards a New International Economic Division of Labor? Patterns of Dependence and Conditions for Liberation in the Periphery of Capitalism, Roskilde, RUC Boghandel og Forlag, 1975.

29) Jfr. de indledende bemærkninger til afsnit 2.

30) For en præsentation af denne problematik henvises til John Carlsen og Peter Neersø, Transfer of Technology to India - A Case Study of Private Danish Business Activities in India, Copenhagen, Institute of Development Research, 1973, pp. 27-37; og til Carlsen og Neersø, Danske investeringer i u-landene, København, Mellempfolkeligt Samvirke, 1975, især pp. 202-220.

Den indiske stats erklærede politik med hensyn til teknologi har været at fremme indenlandsk forskning og teknologi-udvikling tilpasset landets ressourcer og produktionsfaktor-forsyning.³¹⁾ Teknisk samarbejde med udenlandske selskaber og dermed forbundet import af udenlandsk teknologi har i den officielle politik kun optrådt som en mulighed under forudsætning af, at den pågældende teknologi ikke kunne fremskaffes i Indien. En tilsvarende restriktiv politik har i princippet været ført med hensyn til indiske virksomheders tilkøb af varemærkerettigheder. Disse politiske målsætninger er kun i yderst beskedent omfang blevet realiseret. De indiske private selskabers indbyrdes konkurrence om patenteret teknologi og retten til at anvende udenlandske varemærker har tværtimod medført en over-import af teknologi, både i den forstand at der er blevet importeret teknologi, som allerede forefandtes i landet, og i den forstand at den samme teknologi er blevet importeret flere gange under forskellige varemærker. Som illustration på den førstnævnte type af overimport kan nævnes en aftale indgået i 1975 med det japanske TOYO om etableringen af tre nye kunstgødningsfabrikker, i alt væsentligt som nøglefærdige projekter.³²⁾ Dette skal ses på baggrund af, at det statslige Fertiliser Corporation of India i årevis havde arbejdet med udviklingen af produktionsprocesser i kunstgødningsindustrien tilpasset landets ressourcer og produktionsfaktor-forsyning, hvilket konkret indebar anvendelsen af kul frem for importerede olieprodukter og anvendelsen af en relativ arbejdskraft-intensiv teknologi.³³⁾ I begyndelsen af 1970'erne lykkedes det faktisk for Fertiliser Corporation of India at etablere kunstgødningsfabrikker efter sådanne principper, men i stedet for at kopiere disse fabrikker accepterede den indiske regering, efter voldsomt pres fra repræsentanter for kompradorbourgeoisiet, den nævnte aftale med TOYO.³⁴⁾

---

31) V.P. Chitale, Foreign Technology in India, New Delhi, Economic and Scientific Research Foundation, 1973, pp. 82 ff.

32) Economic and Political Weekly, April 5, 1975, p. 571.

33) Economic and Political Weekly, Sept. 8, 1973, pp. 1628 ff.

34) De to artikler, hvortil der er refereret i de foregående noter, giver tilsammen et nogenlunde klart billede af handelsesforløbet.

Som et eksempel på over-import af teknologi i forbindelse med handel med varemærker kan nævnes følgende hændelse, omtalt af Michael Kidron.³⁵⁾ En indisk virksomhed stod umiddelbart foran igangsætning af en produktion af kuglelejer, udviklet uafhængigt af udenlandske foretagender, da den vigtigste konkurrent på det indiske marked, en virksomhed under Tata-koncernen, indgik finansielt og teknisk samarbejde med det svenske SKF. Vel vidende hvor vanskeligt det ville være at konkurrere med et internationalt kendt varemærke, blev den nævnte indiske virksomhed nødt til at indgå en samarbejdsaftale med et andet stort udenlandsk selskab, udelukkende for at opnå varemærkerettighederne på det indiske marked.

Eksempler som disse er utallige.³⁶⁾ De illustrerer, hvorledes udenlandske selskaber, specielt de multinationale, er i stand til at hjemføre store pengesummer fra Indien, ofte uden at foretage nogen nævneværdig investering.³⁷⁾

Når overførslen af teknologi rummer andet og mere end blot handel med varemærkerrettigheder, medfører den som hovedregel en tilsidesættelse af den indiske stats erklærede bestræbelser på at udvikle og innovere teknologi tilpasset landets ressourcer og produktionsfaktorforsyning. Dette er delvist et resultat af, at den slags 'sociale hensyn' ikke influerer de private indiske virksomheders beslutninger. Men det hænger naturligvis også sammen med de udenlandske selskabers interesser, der jo netop i denne henseende består i at sælge mest mulig teknologi til Indien, dog uden at give afkald på den såkaldte 'nøgleteknologi'. Konsekvensen er imidlertid den samme, når de store udenlandske selskaber etablerer datterforetagender eller indgår mere vidtrækkende samarbejdsaftaler med indiske virksomheder. Som hovedregel overføres der nemlig herved højtudviklet kapital-intensiv og arbejdskraft-besparende teknologi, d.v.s. en teknologi, der mere svarer til forholdene i de kapitalistiske centerformationer end til forholdene i Indien. Dertil kommer, at denne teknologi-overførsel oftest foregår samlet i den forstand, at fremstillingsprocesserne fra ende til

---

35) Kidron, op.cit., p. 303.

36) Jfr. Chitale, op.cit., pp. 24, 153 ff.; og Apratim Mukarji, op.cit., p. 31.

37) Der omtales ekstreme eksempler herpå, ibid., p. 31.

anden er fastlagt, hvilket udelukker modifikationer, der kunne tilpasse disse processer, i det mindste partielt, til de specifikke indiske forhold. Dermed fjernes yderligere en tilskyndelse til selvstændig indisk forskning og teknologi-udvikling. K.K. Subrahmanian, en indisk økonom, karakteriserer opsummerende situationen således: "The technological system resting on imported know-how presents an alienated and dualistic character in structure; a weak indigenous technology competing with highly capital intensive and modern technology transferred from abroad, having between them no meaningful inter-relationship. This type of technology structure has been perpetuating external dependency, both technologically and economically".³⁸⁾

Hverken Subrahmanian eller andre ledende indiske økonomer, der har beskæftiget sig med overførslen af teknologi til Indien, ser nogen mulighed for i den nærmeste fremtid at realisere de målsætninger, som er indeholdt i den erklærede økonomiske politik. Således bemærker V.P. Chitale: "It should be admitted that the Government of India, despite the armoury of control and policy instruments, does not hold a strong bargaining position in negotiating with foreign firms, especially in the areas of new technologies".³⁹⁾

Med nogen forsigtighed kan man på baggrund af det foranstående og under henvisning til de mere omfattende analyser i den nævnte litteratur konkludere, at det internationale bourgeoisi i produktionsprocesser kendetegnet ved højtudviklede produktivkræfter sammen med den kapitalistiske produktionsmådes dominans i Indien sætter denne klasse i stand til at determinere den indiske stats faktiske politik i henseende til import af udenlandsk teknologi i overensstemmelse med klassens grundlæggende interesser.

Denne indflydelse er ikke, som det vil fremgå af det følgende, begrænset til import og anvendelse af udenlandsk teknologi.

---

38) K.K. Subrahmanian, "Role of Foreign Aid and Investment", Social Scientist, Vol. 1, No. 6, (Jan. 1973), p. 16.

39) Chitale, op.cit., p. 162.

2.3. Det internationale bourgeois indflydelse på den indiske stats økonomiske politik

Det internationale bourgeois indflydelse på den indiske stats politik med hensyn til import af udenlandsk teknologi og valget imellem forskellige former for teknologi er blot ét blandt adskillige eksempler på den ekstra-societale determination af denne stats funktionsmåde. Vi skal nu se nærmere på andre policy-områder med henblik på en konkret fastlæggelse af det internationale bourgeois magt, således som denne er blevet manifesteret i form af påtvungne ændringer i den indiske stats økonomiske politik, specielt for så vidt angår implementeringen af denne politik.

Det forekommer hensigtsmæssigt at indlede en sådan undersøgelse med en drøftelse af den erklærede og faktisk førte politik i relation til udenlandske private investeringer, idet det erindres, at disse investeringer på én gang har været et mål i sig selv og et middel til etablering og udbygning af det internationale bourgeois økonomisk-strukturelle magtbasis inden for den indiske samfundsformation.

2.3.1. Konfrontationer omkring den indiske stats politik over for udenlandske private investeringer

Umiddelbart efter den politiske uafhængighed i 1947 var den indiske stat meget tilbageholdende med tilskyndelser til udenlandske investorer, og ledende indiske mebedsmænd hævdede ganske åbent, at de betragtede det som deres ret at diskriminere imod udenlandsk kapital til fordel for indisk.⁴⁰⁾ I den første Industrial Policy Resolution fra 1948 omtaltes de overordnede retningslinier for politikken over for udenlandske private investeringer ganske kortfattet. Det hed i resolutionen, at "as a rule, the major interest in ownership and effective control, should always be in Indian hands"; og videre: "in all cases ... the training of suitable Indian personnel for the purpose of eventually replacing foreign experts will be insisted upon".⁴¹⁾ Imidlertid bemærkedes det også i resolutionen, at "participation of foreign capital and

---

40) Kidron, op.cit., p. 97.

41) Citeret efter samme værk, p. 97.

enterprise ... will be of value to the rapid industrialization of the country".⁴²⁾

Året efter resolutionens vedtagelse blev hovedvægten klart lagt på denne sidstnævnte betragtning. Ændringen blev formuleret af premierminister Nehru i et Statement to Parliament i april 1949. Officielt udgør dette dokument sammen med den nævnte resolution om industripolitikken fortsat grundlaget for den indiske stats politik over for private udenlandske investeringer. Det har givet gode muligheder for hurtige skift i politikken, idet man blot har behøvet at lægge betoningen på det ene eller det andet dokument. Omtalte Statement rummer nemlig forskrifter af væsentlig mindre restriktiv karakter over for udenlandsk kapital end resolutionen. I sin erklæring til parlamentet fremhævede Nehru således blandt andet med henvisning til resolutionen: "The stress on the need to regulate, in the national interest, the scope and manner of foreign capital arose from past association of foreign capital and control with foreign domination of the economy of the country. But circumstances today are quite different. The object of our regulation should, therefore, be the utilization of foreign capital in a manner most advantageous to the country".⁴³⁾ I overensstemmelse hermed blev restriktionerne med hensyn til udenlandsk besiddelse af og kontrol over virksomheder i Indien slækket betydeligt, om ikke i princippet så i den konkrete iværksættelse. Eller med Nehrus formulering: "Government have stated before that, as a rule, the major interest, ownership and effective control of an undertaking should be in Indian hands... Obviously there can be no hard and fast rule in this matter".⁴⁴⁾

Dermed var introduceret en mere fleksibel politik over for udenlandsk privatkapital i den forstand, at hver enkelt sag skulle afgøres på sine egne præmisser.⁴⁵⁾ Dette gav mulighed for

---

42) Citeret efter samme værk, p. 100.

43) "Participation of Foreign Capital in Industries - Prime Minister's Statement in Parliament: April 6, 1949", optrykt i Government of India, Ministry of Finance, India. Pocket Book of Economic Information 1968, Delhi, 1968, pp. 258-259. Det ovenfor citerede er fra p. 258.

44) Ibid., p. 259.

45) Formuleringen findes ligefrem i omtalte Statement, jfr. ibid., p. 259.

særbehandling uden ændring af de almene principper og målsætninger, og naturligvis kom dette især de største udenlandske selskaber til gode, som det fremgår af omtalen nedenfor af de multinationale olieselskabers position i Indien.

Bortset fra særbehandlingen af de store olieselskaber og enkelte andre MNSer var hovedtendensen i den indiske stats politik over for udenlandske private investeringer dog restriktiv fra omkring 1950 til 1956. Man gav ikke i denne periode de udenlandske investorer nævneværdige skattelempelser, og bestemmelserne vedrørende repatriering af profit og investeret kapital var yderst ugunstige.

Repræsentanter for det internationale bourgeoisie søgte på forskellig måde at tilvejebringe en reorientering i den indiske stats politik. Især var Verdensbanken aktiv. Den blandede sig således direkte i forhandlingerne imellem Krupp-Demag og den indiske regering (1954-55) vedrørende etableringen af Rourkela stålværket. Verdensbanken tilbød Indien et større lån, hvis regeringen accepterede Krupp-Demags krav om en fifty-fifty fordeling af aktierne imellem den indiske stat og Krupp-Demag, således at sidstnævnte fik den daglige ledelse af stålværket.⁴⁶⁾ Den indiske regering afslog, og Verdensbanken trak umiddelbart efter sit tilbud om lån tilbage.⁴⁷⁾ Dermed ophørte presset på den indiske stat imidlertid ikke. Tværtimod tog det til i de efterfølgende år. Ganske illustrativt er i denne sammenhæng et brev fra Verdensbankens daværende præsident, Eugene Black, til den indiske finansminister, T.T. Krishnamachari. Black skrev blandt andet: "In making my own comments, I should like first to emphasise once again that India's interest lies in giving private enterprise, both Indian and foreign, every encouragement to make its maximum contribution to the development of the country, particularly in the industrial field". Og et andet sted i samme brev går Black så langt som til at fremsætte en klar trussel over for den indiske regering: "We feel that we would have to consider the pace and scale of our further loan operation in

---

46) Kidron, op.cit., pp. 93, 153.

47) En detaljeret beskrivelse af hændelsesforløbet omkring etableringen af Rourkela stålværket kan findes i Taya Zinkin, Challenges in India, New York, Walker and Company, 1966, pp. 92 f., 97-102.

India from time to time in the light of economic conditions and prospects and taking into consideration the economic policies pursued by your Government".⁴⁸⁾

I første omgang forblev den indiske regering udadtil upåvirket af dette pres fra Verdensbanken og andre repræsentanter for det internationale bourgeoisie. Men situationen blev uholdbar under valutakrisen i 1956-57. Indien måtte på en eller anden måde skaffe sig en større beholdning af fremmed valuta for at kunne finansiere importen, herunder import af både maskiner og råstoffer til industrien. Bistanden fra Sovjetunionen og de østeuropæiske lande var langt fra tilstrækkeligt. For at opnå udenlandsk valuta fra de kapitalistiske centerformationer erklærede den indiske regering derfor sin villighed til at acceptere joint ventures med udenlandsk aktiedominans og kontrol,⁴⁹⁾ og der blev samtidig givet en række skattelempler for udenlandsk ejede virksomheder.⁵⁰⁾ Kort tid efter gav Verdensbanken Indien et lån på 600 millioner dollars på meget favorable betingelser.

Verdensbanken har lige siden ydet støtte til udenlandsk kapital i Indien, ofte i samarbejde med den amerikanske stat. I udøvelsen af pres på den indiske stat har disse organiserede repræsentanter for det internationale bourgeoisie ikke indskrænket sig til blot at støtte den udenlandske privatkapitals penetration af Indiens økonomi. De har også blandet sig direkte i udformningen af andre sider af den økonomiske politik, som eksempelvis valuta-politikken⁵¹⁾ og landbrugspolitikken.⁵²⁾

---

48) Brevet er dateret den 5. september 1956. Der er ovenfor citeret fra Kidron, op.cit., p. 154. Jfr. også drøftelsen af brevet i Ajit Roy, Planning in India, Calcutta, National Publishers, 1965, pp. 332 f.

49) Kidron, op.cit., p. 158.

50) Disse og senere skattelempler for udenlandske investorer findes genoptrykt i India. Pocket Book of Economic Information 1968, op.cit., pp. 276 ff.

51) Et særligt iøjnefaldende eksempel på indblanding i valutapolitikken var kravet om en devaluering af den indiske rupi i 1966; jfr. J.N. Bhagwati & P. Desai, India. Planning for Industrialization, London, Oxford University Press, 1970, pp. 486 ff.; og P.J. Eldridge, The Politics of Foreign Aid in India, London, Weidenfeld and Nicolson, 1969, pp. 34 ff. Ajit Roy henviser til andre lignende eksempler på pression fra Verdensbankens og den amerikanske regerings side, jfr. Roy, op.cit., pp. 333 ff.

52) Jfr. afsnit 2.3.5. nedenfor.

Sideløbende med Verdensbankens og den amerikanske stats aktiviteter har de store private selskaber på egen hånd udøvet pression over for den indiske stat. Selskaberne har arbejdet både individuelt og gennem til lejligheden oprettede konsortier. Et særligt vidtspændende samarbejde blev bragt i stand i 1964 i forbindelse med afholdelsen af den såkaldte Investment Conference.

Konferencen blev afholdt under den indiske regerings auspicer. Deltagerne repræsenterede et større antal amerikanske selskaber, herunder fortrinsvis de store multinationale koncerner.⁵³⁾ Det vigtigste resultat af dette møde imellem amerikanske virksomhedsledere og indiske embedsmænd med ansvar for implementeringen af den økonomiske politik var en markant forbedring af den udenlandske kapitals betingelser i Indien. Et af de mere konkrete udtryk herfor var genoptagelsen af forhandlingerne om det såkaldte Mass Fertilizer Program, der tidligere var blevet foreslået af det amerikanske Bechtel Corporation med diskret støtte fra Texaco, Food Machinery Corporation og Lucius Clay.⁵⁴⁾ Den kendsgerning at heller ikke denne anden forhandlingsrunde resulterede i nogen aftale med den indiske stat er ikke afgørende her. De betingelser, Bechtel Corporation stillede, var uacceptable for enhver regering.⁵⁵⁾ Vigtigere er det, at disse forhandlinger var med til at åbne den indiske kunstgødningsindustri for udenlandske investorer, der var villige til at gå ind på mindre favorable betingelser end Bechtel, hvilket blandt andet vil sige, at man var rede til at investere uden en af den indiske stat garanteret fortjeneste.

De hermed antydede forbedrede vilkår for den udenlandske kapital i Indien efter 1964 synes kun at have holdt årtiet ud. I 1970'erne har den indiske stat indledt en mere restriktiv og selektiv politik over for udenlandske private investeringer, efter

---

53) En liste over de deltagende amerikanske selskaber findes i Ashok Kapoor, International Business Negotiations. A Study of India, New York, New York University Press, 1970, pp. 330 ff.

54) Forhandlingerne foregik imellem November 1963 og maj 1965. Kapoors studie, nævnt i foregående note, giver et dybtgående indblik i hele hændelsesforløbet.

55) Jfr. Kapoor, op.cit., pp. 241-244, 248 ff.

lignende retningslinier som i begyndelsen af 1950'erne.⁵⁶⁾ Denne udvikling indikerer en relativ svækkelse af det internationale bourgeois indflydelse på den indiske stats økonomiske politik. Ændringen skal muligvis ses på baggrund af den tiltagende finansielle og tekniske bistand fra Sovjetunionen og de østeuropæiske lande - en bistand, der ofte har givet den indiske stat reelle valgmuligheder. Imidlertid bør det også bemærkes, at specielt de multinationale selskaber i de senere år har fået tilbudt langt bedre vilkår i andre asiatiske lande, blandt andet Malaysia, Singapore og Hongkong,⁵⁷⁾ og af den grund måske har undladt at gøre deres indflydelse gældende i Indien.

Den indiske stats almene politik over for udenlandsk kapital er som anført tidligere kun en del af de statsinterventioner, der har betydning for det internationale bourgeoisie. Følgelig er det også kun en del af de økonomisk-politiske foranstaltninger, som repræsentanter for denne klasse søger at influere. Vi skal nu vende opmærksomheden mod sådanne andre statsinterventioner. Konkret skal tre policy-områder gøres til genstand for nærmere analyse: den indiske stats oliepolitik, patentpolitik og landbrugspolitik. Udsondringen af disse policy-områder er rent deskriptiv og udspringer således ikke af nogen begrebslig fastlæggelse af forskellige former for statsindgreb. Fremgangsmåden er da også kun fundet forsvarelig i nærværende artikel som en præliminær indicering af det internationale bourgeois indflydelse på den indiske stats økonomiske politik.

2.3.2. Konfrontationer omkring den indiske stats politik over for olieindustrien

I kolonitiden var den indiske olieindustri helt overvejende kontrolleret af udenlandske private selskaber.⁵⁸⁾ Denne situation forblev i alt væsentligt uforandret efter den politiske uafhængighed. Mere end 90 procent af olieindustrien var således

---

56) Jfr. "Investment Focus", i Far Eastern Economic Review, August 19, 1972, p. 50 f.; June 18, 1973, p. 57 f.; og July 18, 1975, p. 32 ff.

57) Jfr. de netop angivne kilder.

58) For en glimrende beskrivelse af udviklingen af den indiske olieindustri frem til 1947 henvises til Biplab Dasgupta, The Oil Industry in India, Some Economic Aspects, London, Frank Cass, 1971, kapitlerne 2-4.

omkring 1950 kontrolleret af tre store selskaber, Burmah-Shell (et partnerskab bestående af Burmah Oil og Shell Transport and Trading), Standard Vacuum Oil Company eller Stanvac (et partnerskab bestående af Esso og Mobil) og endelig Caltex (et partnerskab bestående af Standard Oil of California og Texaco). Disse tre selskaber formåede at tvinge den indiske stat til at afvige ganske betydeligt fra den generelle politik over for udenlandsk kapital, således som denne politik var blevet formuleret i slutningen af 1940'erne.⁵⁹⁾ De raffinaderi-aftaler, der i 1951 og 1953 blev indgået imellem selskaberne og den indiske stat indeholdt således bestemmelser, der sikrede de tre olieselskaber imod enhver form for nationalisering inden for en 25 års periode. Endvidere fik selskaberne stadfæstet deres ret til at opkøbe olie fra kilder efter eget valg, hvilket betød, at de fik ret til at importere olie fra moderselskabernes oliefelter i Mellemøsten eller andre steder og til en pris, fastsat af disse moderselskaber.⁶⁰⁾ De aftalte betingelser var så favorable for olieselskaberne, at Michael Tanzer, der har studeret forholdene nøje, karakteriserer dem som "more like treaties between sovereign states than like the usual commercial licenses under which private companies operate in foreign countries".⁶¹⁾

Efter at have indgået disse aftaler med olieselskaberne forsøgte den indiske regering alligevel at overtale selskaberne til at anvende flere lokale ressourcer, og specielt forsøgte man at få dem til at indgå samarbejde med indiske virksomheder og investorer. De fleste andre udenlandske selskaber accepterede disse krav i løbet af 1950'erne, men også her formåede olieselskaberne på samme måde som andre MNSer⁶²⁾ at gennemtvinge en sær-

---

59) Jfr. afsnit 2.3.1. ovenfor.

60) "Summary of the Main Provisions of the Three Oil Refinery Agreements...", i Eldridge, op.cit., Appendix no. 5, pp. 205-206.

61) Michael Tanzer, The Political Economy of International Oil and the Underdeveloped Countries, Boston, Beacon Press, 1970, p. 211.

62) Eksempelvis kan nævnes, at General Motors, Ford Motors og IBM, også længe efter at olieselskaberne var begyndt at acceptere både finansielt og teknisk samarbejde med lokale virksomheder, forblev i opposition til sådanne arrangementer. Jfr. Chitale, op.cit., pp. 27, 163.

behandling fra den indiske stats side. På intet tidspunkt i 1950'erne tillod olieselskaberne deltagelse fra indiske investorer i raffinering eller markedsføring af deres produkter.⁶³⁾ Desuden fortsatte de med næsten udelukkende at opkøbe olie fra moderselskabernes felter. En af de vigtigste grunde til selskabernes modstand imod indiske investeringer hang netop sammen med disse opkøb. Man frygtede nemlig, at eventuelle indiske aktiebesiddere ville stille spørgsmål ved de priser, der blev betalt til moderselskaberne.⁶⁴⁾ Heri reflekteredes en grundlæggende interessemod-sætning. For de multinationale olieselskaber var den fundamentale interesse profit-maksimering i moderselskaberne, ikke i de indiske datterselskaber. Følgelig ønskede disse selskaber at importere olie til deres raffinaderier i Indien fra egne kilder, og de ønskede denne olie prissat på en sådan måde, at moderselskabet opnåede størst mulig fortjeneste.⁶⁵⁾ Endvidere ønskede de transporten foretaget i egne tankskibe, idet prisen herfor ligeledes skulle sættes så højt, at moderselskabet var sikret betydelig fortjeneste. I modsætning hertil var det generelt i de indiske industrivirk-somheders og eventuelle indiske investorers interesse at importere den billigste råolie, uanset kilden, og videre ville deres interes-se være den billigst mulige transport, uanset hvem ejerne af tank-skibene måtte være, dog forudsat at det drejede sig om udenlandske ejere. Som repræsentant for disse interesser og yderligere til-skyndet af hensyn til betalingsbalancen og de statslige budgetter (grundlaget for beskattningen) måtte den indiske stat være interes-

---

63) Tanzer, *op.cit.*, p. 173. Tanzer skriver sammenfattende om denne udvikling i 1950'erne: "Thus, despite the fact that throughout the 1950's it was well known that the Indian government desired local common equity for its citizens in the Indian refining (and marketing) companies, no such equity arrangement was ever made". *Ibid.*, p. 176.

64) *Ibid.*, p. 174.

65) Charles P. Kindleberger skriver herom blandt andet: "Their [d. v.s. de multinationale selskaber] profits are made from the sale of crude oil, which is subsidized by a depletion allowance under United States taxation, not from refining. To ask them to refine oil that they have not produced is to ask them to operate without profits". Kindleberger, *American Business Abroad. Six Lectures on Direct Investment*, New Haven, Yale University Press, 1969, p. 156.

seret i, at profit-maksimeringen henlagdes til de i Indien opererende datterselskaber.⁶⁶⁾

Denne grundlæggende interessekonflikt kom klart til udtryk i 1960, da Sovjetunionen tilbød Indien råolie i mængder svarende til omkring halvdelen af landets normalimport og til priser væsentligt under de multinationale olieselskabers. Desuden rummede det sovjetiske tilbud bestemmelser om, at Indien kunne betale med varer i stedet for med fremmed valuta. Den samlede besparelse i fremmed valuta ville beløbe sig til omkring 33 millioner dollars. Dette var ganske åbenbart et yderst attraktivt tilbud for både den indiske regering og den indiske industri, så meget desto mere fordi handelsbalanceunderskuddet var blevet stadig større i slutningen af 1950'erne som følge af den hurtige udbygning af industrien, der jo medførte øget efterspørgsel efter olie. Ganske vist var der opnået besparelser ved, at olieselskaberne havde oprettet store raffinaderier i Indien og nu i stigende omfang importerede råolie i stedet for færdige olieprodukter, men disse besparelser var omkring 1960 helt ophævet igen i konsekvens af den hurtigt voksende efterspørgsel. I denne situation forsøgte repræsentanter for den indiske regering at få olieselskaberne til at sænke priserne på råolien. Det var endnu ikke lykkedes, da det sovjetiske tilbud blev fremsat. Nu bad den indiske regering i stedet selskaberne om at importere og raffinere den sovjetiske olie. Selskaberne afslog i overensstemmelse med deres grundlæggende interesser, og heri blev de støttet af både den amerikanske regering og Verdensbanken.⁶⁷⁾ I argumentationen fremhævede man, at den sovjetiske olie var 'politisk', og at det derfor var udtryk for en rent 'politisk' stillingtagen, når de indiske myndigheder søgte at presse selskaberne til at importere denne olie.

Konflikten imellem den indiske regering og de multinationale olieselskaber stod på i næsten tre år. Men det var ganske klart fra starten, at den indiske stat ikke var i stand til at påtvinge selskaberne den sovjetiske olie, blandt andet fordi der i konsekvens af de tidligere indgåede aftaler ikke kunne fremsættes nogen trussel om nationalisering. Den endelige afslutning på kon-

---

66) Jfr. Tanzer, op.cit., pp. 172 ff.

67) Jfr. ibid., pp. 185 ff.

frontationen kom i 1963 i form af den ledende indiske forhandlers tilbagesættelse fra posten som mine- og energiminister. Dermed kapitulerede den indiske regering betingelsesløst.⁶⁸⁾

Det forekommer rimeligt på baggrund af dette hændelsesforløb at konkludere, at implementeringen af den indiske stats økonomiske politik i relation til de udenlandske interesser i olieindustrien frem til midten af 1960'erne var influeret af det internationale bourgeoisie i et sådant omfang, at den faktisk førte politik i alt væsentligt var i overensstemmelse med de multinationale olieselskabers interesser. Det kan tilføjes, at foreliggende oplysninger tyder på, at denne konklusion også har gyldighed for andre sider af politikken over for olieindustrien, således også med hensyn til selskabernes prisfastsættelser i almindelighed.⁶⁹⁾

På lidt længere sigt skulle resultatet af konfrontationen i begyndelsen af 1960'erne imidlertid vise sig at være til gene for de tre store selskaber i Indien. Fra 1963 til 1967 fik de ganske vist autorisation til at udvide raffinaderi-kapaciteten med 50 procent, men ingen af dem fik tilladelse til at etablere nye raffinaderier, heller ikke i samarbejde med indiske investorer. I stedet har den indiske stat indbudt andre olieselskaber, både små og store, vestlige og østeuropæiske, til finansielt og teknisk samarbejde med indiske statsforetagender om etablering af både raffinaderier og distributionssystemer. Som følge heraf har de tidligere helt dominerende tre store selskaber mistet deres oligopolistiske position og dermed en stor del af deres indflydelse på den indiske stats økonomiske politik. De kan ikke længere diktere de indiske myndigheder og indisk industri betingelser under trussel om tilbageholdelse af leverancerne. Fra slutningen af 1960'erne har der eksisteret tilstrækkeligt store raffinaderier og tilstrækkeligt effektive distributionssystemer i den offentlige sektor til at mindske konsekvenserne af et sådant muligt leveringsstop. Som et kvantitativt indicium på forandringen kan anføres, at raffina-

---

68) Hele hændelsesforløbet er analyseret detaljeret af Tanzer, op.cit., kapitel 15. Se også Dasgupta, op.cit., pp. 69 ff.

69) Jfr. Tanzer, op.cit., kapitel 16; og Dasgupta, op.cit., kapitel 7.

derierne i den offentlige sektor⁷⁰⁾ i 1973 tegnede sig for omkring 56 procent af den raffinerede olie, mod et par procent i 1950'erne.⁷¹⁾

Sideløbende med etableringen og udbygningen af raffinaderier i den offentlige sektor har den indiske statsinstitution Oil and Natural Gas Commission forestået en omfattende eftersøgning efter olie inden for landets egne grænser. Programmet er blevet gennemført helt overvejende med teknisk og finansiel bistand fra Østeuropa og Sovjetunionen, omend vestlige selskaber også har været inddraget. Det foreløbige resultat af denne eftersøgning må vurderes som meget tilfredsstillende, først og fremmest på grund af de store reserver, der er fundet ud for Bombay. Udnyttelsen heraf er påbegyndt i 1976.⁷²⁾ Oil and Natural Gas Commission har forbeholdt denne landets endnu betydeligste olie kilde for sig selv og kun tilladt udenlandsk deltagelse i udnyttelsen af de øvrige og mindre betydningsfulde kilder.

Dermed er antydnet, at den indiske stats oliepolitik i de senere år i signifikant mindre udstrækning har været determineret af de multinationale olieselskabers og det internationale bourgeois interesser, end tilfældet var i 1950'erne og første halvdel af 1960'erne.⁷³⁾ Det betyder imidlertid ikke, at den ekstra-societale determination som sådan er faldet tilsvarende. Snarere skal den øjeblikkelige situation i den indiske olieindustri og statens politik i relation hertil ses som en manifestation af en forøget sovjetisk og østeuropæisk indflydelse, altså som en forøgelse af en anden slags ekstra-societal determination. Svækkelsen

---

70) Et selskab betragtes som hørende til den offentlige sektor i Indien, hvis staten har 50 procent af aktierne, uanset fordelingen af de øvrige.

71) Government of India, Ministry of Information and Broadcasting, Publications Division, India. A Reference Annual 1975, New Delhi, 1975, p. 244.

72) Jfr. Economic and Political Weekly, December 27, 1975, pp. 1967 f. og Financial Times, February 3, 1976.

73) Også andre hændelsesforløb peger i denne retning, jfr. artiklerne, der er nævnt i foregående note. Det kan i øvrigt tilføjes, at den i begyndelsen af 1960'erne så aktive minister for miner og energi, K.D. Malaviya, igen indtager den relevante ministerpost, nu som olieminister og tilmed som kabinetsmedlem. (Frem til valget, marts, 1977).

af de store olieselskaber og dermed svækkelsen af det internationale bourgeoisie på dette område har formentlig kun været mulig i kraft af den omfattende finansielle og tekniske bistand fra Sovjetunionen og Østeuropa. Michael Kidron har konstateret en sådan sammenhæng for andre dele af den indiske økonomi. I en sammenfatning siger Kidron blandt andet: "The second major effect of Eastern Bloc aid has been in enabling the Indian Government to weaken, or remove entirely, foreign control over key industries".⁷⁴⁾ I første omgang betyder dette måske nok en tilsvarende styrkelse af den sovjetiske og østeuropæiske indflydelse på den indiske stats økonomiske politik, men der er næppe tvivl om, at både embedsmænd, politikere og repræsentanter for det indiske nationale bourgeoisie samtidig heri ser mere langsigtede muligheder for en mere uafhængig økonomisk udvikling.

2.3.3. Konfrontation omkring patentlovgivningen

Patentlovgivningen hænger snævert sammen med den tidligere omtalte teknologi-politik,⁷⁵⁾ idet den udgør det formentligt vigtigste juridiske grundlag for beskyttelsen af den udenlandske teknologi. Derfor var det i god overensstemmelse med de almene principper for teknologi-politikken, da den indiske regering straks efter den politiske uafhængighed satte sig for at revidere den gamle patent-lov fra 1911, d.v.s. fra et tidspunkt, hvor den udenlandske kapital herskede næsten uindskrænket i det indiske samfund. En parlamentarisk undersøgelseskommission blev udpeget i 1948 og året efter aflagde den foreløbig rapport, hvori man anbefalede en umiddelbar revision af 1911-loven, idet der blev lagt særlig vægt på en juridisk normering af de statslige myndigheders mulighed for at gribe ind over for private virksomheders udnyttelse af patentrettigheder til fremme af monopoldannelser.⁷⁶⁾ Dette og andre forslag fra kommissionen var indeholdt i det endelige lov-

---

74) Kidron, op.cit., p. 166. Det hedder et andet sted i fremstillingen: "Eastern Bloc aid has sustained the state in many of its efforts to release industries from utter dependence on tightly organized foreign private interests - in heavy electrical equipment, drugs, and dyestuffs, mining machinery and much else". Ibid., p. 175.

75) Jfr. afsnit 2.2. ovenfor.

76) Kochanek, op.cit., p. 308.

forslag, der blev forelagt Lok Sabha (repræsentationsorganets andetkammer) i 1953. Lovforslaget blev imidlertid ikke gennemført på grund af en voldsom kritik, der blev rejst af udenlandske regeringer, specielt den engelske, og af andre repræsentanter for det internationale bourgeoisis interesser.

En ny kommission blev udpeget i 1957. Rapporten herfra lå færdig i 1959, men lovforslag fremkom først i 1963. Igen var kritikken ganske voldsom, og selv om lovforslaget blev ændret i overensstemmelse med krav fremsat af blandt andet medicinalindustrien, forblev oppositionen tilstrækkelig stærk til at hindre lovforslagets vedtagelse. Det blev taget af bordet i 1965.

Først henimod slutningen af 1960'erne var det muligt at få gennemført den fra indisk side ønskede ændring i patentlovgivningen, formentlig især på grund af den engelske kapitals svækkelse. De store amerikanske selskaber synes nemlig ikke at have opponeret nævneværdigt imod den nye patentlov. Kritikken fra Assocham, der i sidste halvdel af 1960'erne i stigende grad kom til at stå som repræsentant for disse multinationale selskaber,⁷⁷⁾ var derfor også forholdsvis afdæmpet, da den tidligere forkastede patentlov blev genfremsat i 1967 og endeligt vedtaget i 1970.⁷⁸⁾

Stanley Kochanek, der har beskæftiget sig indgående med denne konflikt omkring revision af den gamle patentlov, synes at betragte gennemførelsen af den nye lov i 1970 som udtryk for en succes for den indiske regering.⁷⁹⁾ Det forekommer imidlertid mere plausibelt at fortolke den 21-årige forsinkelse i effektueringen af den erklærede teknologi-politik som et eksempel på en yderst succesrig pression fra den udenlandske, især engelske, kapitals side. I samarbejde med repræsentanter for de indiske virksomheder, der havde opnået fordele ved tilkøb af udenlandsk teknologi, lykkedes det denne fraktion af det internationale bourgeoisi gennem Assocham, Organization for Pharmaceutical Producers in India og andre interesseorganisationer i mere end tyve år efter Indiens

---

77) Jfr. afsnit 2.1. ovenfor.

78) Den ovenstående beskrivelse er fortrinsvis baseret på oplysninger i Kochanek, op.cit., pp. 308-317.

79) Ibid., p. 303. Kochanek modificerer dog sit synspunkt noget, ibid., p. 317.

politiske uafhængighed at fastholde det patentsystem, der var blevet skabt i kolonitiden til benefice for britisk kapital.

2.3.4. Konfrontationer omkring landbrugspolitikken

For en umiddelbar betragtning kan landbrugspolitikken nok synes mindre væsentlig i relation til det internationale bourgeois' interesser, og man kan derfor være tilbøjelig til at opfatte forslag om ændringer i denne politik fra institutioner som Verdensbanken, Ford Foundation og Rockefeller Foundation som udslag af sand altruisme. Det er det muligvis også intentionelt, d.v.s. i aktørernes bevidstheder, men en grundigere analyse blotlægger imidlertid en påfaldende overensstemmelse imellem, på den ene side, dele af det internationale bourgeois' økonomiske interesser, og på den anden side, Verdensbankens og de to nævnte Foundations' forslag til landbrugspolitik i den tredje verden. Den såkaldte grønne revolutions strategi er formentlig en af de bedste illustrationer heraf.

Udarbejdelsen af den grønne revolutions strategi tog sin begyndelse under Anden Verdenskrig, da Rockefeller Foundation bestod etableringen af en forskergruppe, der skulle undersøge mulighederne af at forbedre de lokale kornsorter i Mexico. Efter krigen voksede projektet i omfang fra en forskergruppe til en stor organisation, International Center for the Improvement of Corn and Wheat.⁸⁰⁾ Fra dette Center spredtes ideen om at anvende de nyudviklede højtydende kornsorter sammen med kontrolleret kunstvanding og anvendelse af kunstgødning, pesticider, insekticider, o. s. v., til en række lande i periferien. Dele af den nye strategi blev introduceret i Indien, da Ford Foundation i slutningen af 1950'erne engagerede sig i det indiske landsbyudviklingsprogram (Community Development Program). Senere, i 1960, fik Ford Foundation den indiske regerings tilladelse til at igangsætte Intensive Agricultural Districts Program, der helt overvejende gik ud på at øge landbrugsproduktionen gennem en forøgelse af produktiviteten

---

80) En koncis beskrivelse af udviklingen af den nye strategi findes i Harry M. Cleaver, "The Contradictions of the Green Revolution", Monthly Review, June 1972, specielt pp. 81-88.

på de større brug.⁸¹⁾ En betydelig del af dette program blev finansieret af multinationale selskaber med interesser i 'agri-business'.⁸²⁾

I begyndelsen af 1960'erne var det ikke en integreret del af den indiske landbrugspolitik at satse på de rige bønder og de store brug. Skønt afsvækket i sammenligning med første halvdel af 1950'erne var der fortsat i indisk landbrugspolitik indeholdt bestræbelser på, gennem kooperativer, særlige kreditinstitutioner, og andre foranstaltninger, at ophjælpe det store flertal af småbønder. Denne politik blev på afgørende vis ændret i midten af 1960'erne, idet den grønne revolutions strategi blev givet højeste prioritet, og i og med at denne indebar anvendelsen af inputs som kun de rigeste bønder havde mulighed for at anskaffe sig, betød overgangen til denne produktionsform en tilsidesættelse af de tidligere højt prioriterede fordelingssynspunkter.

Ændringen i landbrugspolitikken blev bragt til veje på foranledning af de to store Foundations og Verdensbanken i samarbejde med den amerikanske regering. Det var denne sidstnævnte repræsentant for det internationale bourgeoisie, der endelig gennemtvang omlægningen af landbrugspolitikken. I juni, 1965, udløb de gældende indisk-amerikanske aftaler om fødevarerhjælp under Public Law 480. Den indiske regering anmodede forinden om en fornyelse. Den amerikanske Kongres var imødekommende, men præsident Johnson tilbageholdt autorisation til nye sendinger af fødevarer, officielt med den begrundelse, at man ikke kunne acceptere den indiske kritik af den amerikanske Vietnam-politik. Den daværende amerikanske ambassadør i Delhi, Chester Bowles, stod ganske uforstående over for præsidentens handlinger: "With a favorable Congressional response to his [Johnsons] appeal, we assumed the President would instruct the State Department, AID, and Department of Agriculture to proceed with the grain shipments. Instead he embarked on a

---

81) For en grundig evaluering af programmet henvises til Dorris D. Brown, Agricultural Development in India's Districts, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1971.

82) MNSernes rolle i forbindelse med den grønne revolutions strategi i Indien findes beskrevet nærmere i Steen Folke, "USA, de multinationale selskaber og Indiens grønne revolution", Den ny Verden, 8. årg., nr. 1 (1973).

foot-dragging performance that I still fail to understand".⁸³⁾ Hvad ambassadør Bowles efter eget udsagn ikke forstod, var efter al sandsynlighed fødevarerhjælpens sammenkædning med amerikanske krav om en ændring af Indiens landbrugspolitik. Under påstand om, at kun gennem øget produktivitet på de større brug ville Indien på længere sigt være i stand til at løse sit fødevarerproblem, gjorde embedsmænd fra det amerikanske udenrigsministerium det klart for indiske kolleger og for den indiske landbrugsminister, C. Subramaniam, under dennes besøg i Washington, at man fandt det formålstjenligt, at den indiske regering accepterede forslagene til en ny landbrugspolitik fra de to Foundations og Verdensbanken. Det blev også gjort klart, at en sådan ændring af landbrugspolitikken ville nødvendiggøre flere udenlandske private investeringer i industrier, der producerede de forskellige inputs, specielt kunstgødning.⁸⁴⁾ Med andre ord tilsigtedes der fra amerikansk side både en ændring af landbrugspolitikken og en ændring af den indiske stats politik over for private udenlandske investeringer i visse industrigrene.⁸⁵⁾

Den indiske regering bøjede sig for de amerikanske krav i december, 1965. Landbrugsminister C. Subramaniam fremlagde det nye program for udviklingen af indisk landbrug i Lok Sabha den 7. december.⁸⁶⁾ Senere blev det indarbejdet i de efterfølgende et-årsplaner og i den fjerde femårsplan.⁸⁷⁾

I årene efter ændringen af den officielle politik spredtes den nye strategi til betydelige dele af det indiske landbrug,

---

83) Chester Bowles, Promises to Keep, New York, 1971, p. 525.

84) Jfr. Steen Folke, op.cit., pp. 115 ff.; Eldridge, op.cit., pp. 34 ff. og Keesing's Contemporary Archives (1966), pp. 21340-21341.

85) Dette sidstnævnte sigte lå i klar forlængelse af de principper for ydelse af amerikansk bistand, som man var nået frem til i Clay-komiteen et par år tidligere. I dennes rapport hedder det blandt andet, at "the United States should not aid a foreign government in projects establishing government-owned industrial and commercial enterprises which compete with existing private endeavours". Citeret efter Keesing's Contemporary Archives (1964), p. 20386.

86) Keesing's Contemporary Archives (1966), p. 21341.

87) Government of India, Planning Commission, Fourth Five Year Plan 1969-74, Delhi, 1970, specielt pp. 138 ff.

omend ikke med en hastighed, som tilhængerne havde forestillet sig. Sideløbende blev kunstgødningsindustrien og andre industri-grene, der producerer inputs til den grønne revolution, åbnet for private udenlandske investeringer.⁸⁸⁾ Den samlede effekt i rela-tion til det internationale bourgeois interesser, især for så vidt angår multinationale selskaber, kan herefter sammenfattes på følgende måde: Overgangen til den grønne revolutions produktionsform i stadig større dele af det indiske landbrug har med-ført en tilsvarende stigende efterspørgsel efter industrielt pro-ducerede inputs. Ud over de allerede nævnte drejer det sig om pumper og andre slags kunstvandingsmateriel, traktorer, mejetær-skere, korntørringsanlæg, og andet landbrugsmaskineri. Alle disse inputs produceres for en stor dels vedkommende af selskaber under de store multinationale koncerner. Eller sagt på en anden måde: Udbredelsen af den grønne revolution i Indien indebærer en bety-delig udvidelse af en række multinationale selskabers afsætnings-markeder.⁸⁹⁾ Harry Cleaver siger det på denne måde: "International agribusiness is more than ready to invest in the effort to stave off hunger and save lives - at a profit of course".⁹⁰⁾

3. Afsluttende bemærkninger

I denne artikel er behandlet udvalgte dele af den indiske stats økonomiske politik, herunder teknologipolitikken og patent-lovgivningen, politikken over for udenlandske private investeringer, oliepolitikken og endelig landbrugspolitikken. Den indiske stats interventioner på disse områder er sat i relation til det internationale bourgeois, specielt de multinationale selskabers, økonomiske interesser.

På basis af de foreliggende og foran kortfattet præsen-terede oplysninger er der ikke fundet anledning til at forkaste den tidligere opstillede hypotese om det internationale bourgeois indflydelse på den indiske stats økonomiske politik. For så vidt

---

88) Folke, op.cit., pp. 111 ff.

89) Cleaver, op.cit., pp. 88 ff.; Economic and Political Weekly, April 12, 1975, p. 617 f.

90) Cleaver, op.cit., p. 89.

angår de undersøgte policy-områder, kan det således fastholdes, at den indiske stats økonomiske politik i implementeringen er påvirket af repræsentanter for det internationale bourgeoisie på en sådan måde og i et sådant omfang, at disse statsinterventioner ikke har medført nogen afgørende tilsidesættelse af denne klasses grundlæggende økonomiske interesser. Specielt er det fremgået, at de multinationale selskaber har været i stand til at sætte deres interesser igennem, også når den indiske regerings erklærede politik har afvejet fra disse selskabers ønsker. Det mere specifikke forhold imellem den indiske stats interventioner og det internationale bourgeois økonomiske interesser har dog varieret fra policy-område til policy-område, ligesom der også synes at have været tale om en gradvis aftagende overensstemmelse imellem statsinterventionerne og det internationale bourgeois interesser. Specielt med hensyn til oliepolitikken forekommer det udvidede indiske samarbejde med Sovjetunionen og de østeuropæiske lande at have svækket det internationale bourgeois magtposition.

Udover sådanne modifikationer af den afprøvede hypotese må konklusionen også tages med de forbehold, som udspringer af analysens punktuelle karakter. Der er tale om på forhånd udvalgte policy-områder, om hvilke man ikke uden nærmere argumentation kan hævde, at de er repræsentative. Dertil kommer en række metodiske problemer, som endnu må anses for uafklarede. Det vigtigste vedrører forholdet imellem den strukturelle og den konjunktuelle analyse. Den testede hypotese er formuleret på begge disse analyse-niveauer, idet der henvises til dels den strukturelle overensstemmelse imellem det internationale bourgeois interesser og den indiske stats interventionsmåde, dels de konjunktuelle handelsforløb, hvis resultat har været den nævnte strukturelle overensstemmelse eller en gradvis aftrapning heraf, jævnfør modifikationerne til den tidligere formulerede hypotese. Problemerne i forbindelse med en sådan dobbelthed i analysen er især kommet til udtryk i uargumenterede påstande om, at konkrete institutioner repræsenterer det internationale bourgeois interesser. Dette forhold bør gøres til genstand for en langt grundigere behandling, og herunder vil det formentligt vise sig hensigtsmæssigt med en mere systematisk underopdeling af det internationale bourgeoisie i forskellige fraktioner end den ad hoc-prægede underopdeling, som er anvendt enkelte steder i det foregående.